

TOETSING MILITAIRE Vliegactiviteiten Uiterwaarden IJssel (38)

STATUS

Het gebied valt onder de volgende beschermingsregimes:

- N2000 gebied Uiterwaarden IJssel (Aanwijzingsbesluit nog niet definitief).
- Beschermd Natuurmonument IJsseluiterwaarden.

BESTAAND GEBRUIK

De Uiterwaarden IJssel maakt deel uit van laagvlieggebied LV 17 (GLV VII) Veluwe/randmeren. Alleen de buffer van het laagvlieggebied overlapt met het gebied (4% van dit Natura 2000 gebied) met uitzondering van het meest noordelijke puntje waar het laagvlieggebied net het N2000 gebied raakt.

De intensiteit in dit laagvlieggebied was gemiddeld 338 uur per jaar (gemiddeld over de periode 2003-2008). In 2007 werd het meest gebruik gemaakt van dit laagvlieggebied (614,3 uren). Het laagvliegen vond 90% van de tijd overdag plaats (tussen 6.00 en 18.00 uur) en 10% bij nacht (zie tabel 1).

De minimale vlieghoogte voor militaire helikopters in Nederland bedraagt 50 meter. In de laagvlieggebieden is iedere vlieghoogte toegestaan, dus ook 0 meter (landen/opstijgen).

Tabel 1: Overzicht vliegunen in LV 17 (GLV VII).

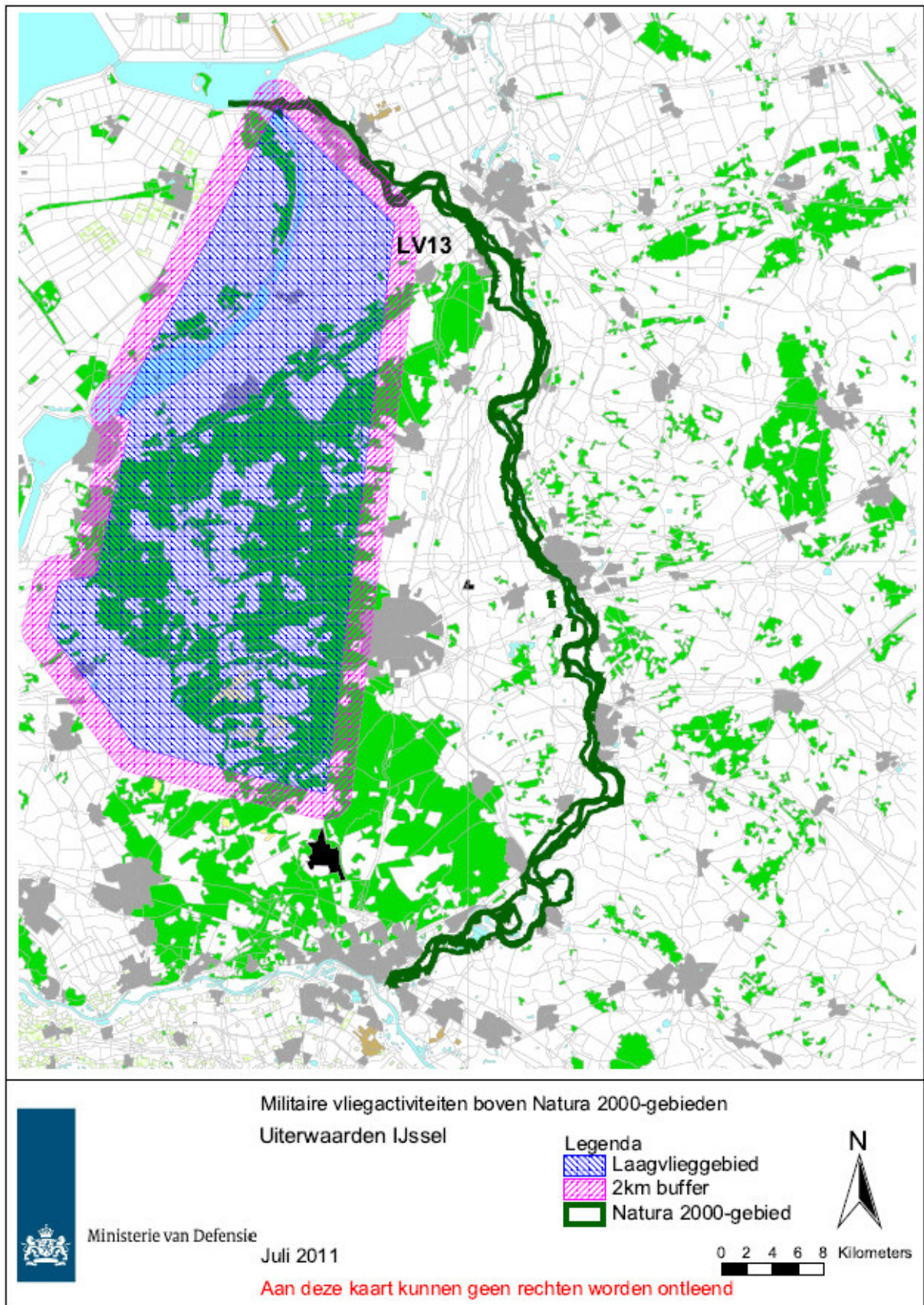
GLV VII Veluwe/randmeren dag																	
	jan	Feb	mrt	april	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec	Σ	N jr			
2003	44,9	25,9	21,6	1,8	25,9	13,8	16,2	18,7	12,5	0	12,5	14,2	208				
2004	17,75	18	33,5	14,75	4	8	23	15,5	7,25	8,75	7,75	0,75	159				
2005	20	13,3	2,45	6,55	8,9	10,5	24,06	17,79	14,71	13,59	14,32	7,55	153,72				
2006	69,7	21,8	54,6	61,9	37,1	24,6	44,6	58,9	51,7	34,7	40,6	45,5	545,7				
2007	80,2	51,5	57,3	65,3	69,8	46,6	59	61,8	41,4	40,9	25,4	15,1	614,3				
2008	3,2	12,9	21,7	13,7	7,3	6	6,2	17,7	13,8	16,4	8,9	6,1	133,9		max	614,3	
													1814,62	6	gem	302	
GLV VII Veluwe/randmeren nacht																	
	jan	Feb	mrt	april	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec	Σ	N jr			
2003	11,7	13	18,9						5,1		4	4,6	57,3				
2004			5							3,5			8,5				
2005	1,4		1,2						4,43	10,25	1,45	1,11	19,84				
2006	12,8	24,4	12,2	7,1	1,5			3	4	12,5	1,2	4,7	83,4				
2007	1,1	12,8	10,6	6,6	1,7					2,2	0,9	2	37,9				
2008		2,8		0,7					2,9	0,5	4,7	0,2	11,8		max	83,4	
													218,74	6	gem	36	

Σ : som van vliegunen in een jaar

N jr: aantal jaren waarover het gemiddelde is berekend

Max: maximum aantal vliegunen vastgesteld in één jaar

Gem: gemiddeld aantal vliegunen per jaar over periode 2003- 2009

Figuur 1: N2000 gebied Uiterwaarden IJssel en de overlap met LV 17 (GLV VII).

INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN N2000

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de soorten waarvoor het N2000 gebied is aangewezen. De analyse beperkt zich tot de soorten waarbij het optreden van een (significant) negatief effect door laagvliegactiviteiten niet op voorhand uitgesloten kan worden. In de bijlage is een tabel opgenomen met de kernopgaven en alle instandhoudingsdoelstellingen die gesteld zijn voor het N2000 gebied Uiterwaarden IJssel (bijlage 1, Essentietabel Uiterwaarden IJssel).

In de analyse worden per soort achtereenvolgens beschouwd:

- Instandhoudingsdoel volgens het ontwerp-aanwijzingsbesluit
- Trend
- Gevoeligheid
- Overlap in ruimte en tijd
- Effectbeoordeling
- Conclusie
- Mitigerende maatregel(en)

De soorten waarvoor Uiterwaarden IJssel is aangewezen zijn weergegeven in tabel 2. In de kolom 'beoordelen' staat aangegeven of de soort op basis van het advies in de voortoets (zie Foppen *et al.*, 2009) nader beoordeeld dient te worden.

Tabel 2: Instandhoudingsdoelstellingen en advies in voortoets SOVON (Foppen *et al.*, 2009).

Nr.	Soort	Doelstelling omvang leefgebied	Doelstelling kwaliteit leefgebied	Beoordelen (Advies SOVON)
Broedvogels (b)				
A017	Aalscholver	=	=	Ja
A119	Porseleinhoen	>	>	Nee
A122	Kwartelkoning	>	>	Ja
A197	Zwarte Stern	=	=	Ja
A229	IJsvogel	=	=	Nee
Niet-broedvogels (nb)				
A005	Fuut	=	=	Nee
A017	Aalscholver	=	=	Ja
A037	Kleine zwaan	=	=	Ja
A038	Wilde zwaan	=	=	Ja
A041	Kolgans	= (<)	=	Ja
A043	Grauwe Gans	= (<)	=	Nee
A050	Smient	= (<)	=	Ja
A051	Krakeend	=	=	Nee
A052	Wintertaling	=	=	Nee
A054	Pijlstaart	=	=	Ja
A056	Slobeend	=	=	Ja
A061	Kuifeend	=	=	Ja
A068	Nonnetje	=	=	Ja
A125	Meerkoet	=	=	Ja
A130	Scholekster	=	=	Ja
A142	Kievit	=	=	Ja
A153	Wilde eend	=	=	Ja
A156	Grutto	=	=	Ja
A159	Tafeleend	=	=	Ja
A160	Wulp	=	=	Nee

Nr.	Soort	Doelstelling omvang leefgebied	Doelstelling kwaliteit leefgebied	Beoordelen (Advies SOVON)
A162	Tureluur	=	=	Ja

= : behoud

> : uitbreiding

= (<) : Ontwerp-aanwijzingsbesluit heeft 'ten gunste van' formulering

Aalscholver (b)

- Doel: Behoud van omvang en van kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 280 paren.
- Trend: Vanaf 1990 is een significante toename van <5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009). Belangrijke andere drukfactoren zijn trofiegraad en waterbeheer.
- Er is geen overlap in ruimte tussen laagvliegactiviteiten en de bekende kolonies aangezien de kolonies niet in (de buffer van) het laagvlieggebied voorkomen (Foppen *et al.*, 2009).
- Gemiddeld worden in de periode 2004-2008 244 broedparen vastgesteld (www.sovon.nl). In het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor Uiterwaarden IJssel wordt het volgende beschreven: *'Als broedvogel is de aalscholver in de 80-er jaren langs de IJssel verschenen, maximaal werden 222 paren geteld in 1995. Recentelijk lijkt de populatie op een iets hoger niveau te stabiliseren: in de periode 1999-2003 gemiddeld 280 paren (maximaal 330 in 2001). De individuele kolonies blijven over het algemeen beneden de 100 paren, met de grootste kolonie in de Havikerwaard (110 paren in 2001) en de totale populatie is relatief bescheiden (in 2002 157 paren). Gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding is behoud op een bescheiden niveau voldoende. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.'* In de periode 2004-2008 werden respectievelijk 246, 294, 217, 253 en 210 broedparen vastgesteld. Het aantal broedparen is daarmee hoger dan het in het ontwerp-aanwijzingsbesluit genoemde 'bescheiden niveau' van 157 broedparen. In combinatie met de belangrijkste genoemde drukfactoren (trofiegraad en waterbeheer), de geringe overlap met het N2000 gebied (4%, voornamelijk buffer) en het ontbreken van kolonies in (de buffer van) het laagvlieggebied is een effect door militaire laagvliegactiviteiten uit te sluiten.
- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Kwartelkoning (b)

- Doel: Uitbreiding van de omvang van het leefgebied en/of verbetering van de kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 60 paren.
- Trend: Vanaf 1990 wordt een significante toename van >5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is de trend stabiel (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009). Als drukfactor wordt 'agrarisch beheer' genoemd.
- Er is overlap in ruimte en in tijd (mei - oktober) (Foppen *et al.*, 2009).
- De aantallen in het gebied fluctueren sterk van jaar tot jaar. Over de periode 2004-2008 is het gemiddeld aantal 35 paren (roepende mannen). In 2007 en 2008 werden aanzienlijk meer roepende mannetjes vastgesteld, respectievelijk 51 en 64. Het gemiddelde aantal broedparen in de periode 2003-2008 was 35. Het instandhoudingsdoel wordt niet gehaald. Over de aantalsontwikkeling van de Kwartelkoning wordt het volgende opgemerkt: *Een kleiner deel van de kwartelkoningen (15-20%) broedt in natuurontwikkelingsterreinen. Deze vinden we vooral langs Waal, Rijn en IJssel. Het gaat om natuurgebieden die in de afgelopen 10-15 jaar zijn ingericht, en meestal worden beheerd met behulp van grazers als Konikpaarden, Schotse Hooglanders en Galloways. Door die begrazing ontstaat in veel gebieden een mozaïek van ruigtes en grazige plekken. Mits de vegetatie niet te dicht, of niet te open is, vormen deze natuurgebieden aantrekkelijk broedterrein voor kwartelkoningen. Ze worden immers niet gemaaid of anderszins bewerkt, zodat de legsels en kuikens geen gevaar lopen. Een aantal natuurgebieden, zoals Meinerswijk in Arnhem en de Millingerwaard bij Nijmegen behoren al jarenlang tot de betere kwartelkoninggebieden van ons land (www.kwartelkoning.nl).*

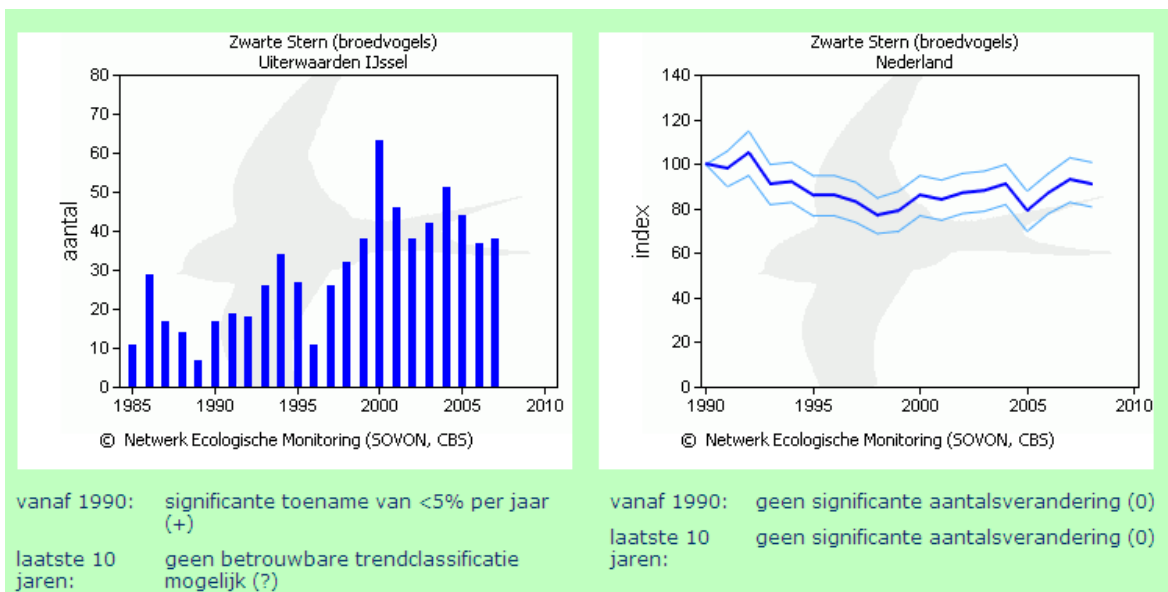
Geschikt broedhabitat is een zeer belangrijke voorwaarde voor vestiging. De belangrijkste broedgebieden liggen momenteel in het noordelijk deel van het richtlijngebied (van Dijk *et al.*, 2008) maar buiten de overlap met de buffer van het laagvlieggebied. Binnen de overlap komen 4 tot 10 broedparen voor in de periode 2005-2008 (www.sovon.nl). De fluctuaties in het N2000 gebied houden geen verband met het aantal vliegreuren; in jaren dat er weinig gevlogen is (2004 en 2005) zijn er weinig territoria vastgesteld, in jaren dat er relatief veel gevlogen is (2006 en 2007) zijn er veel territoria vastgesteld. Daarbij fluctueren de aantallen in gebieden zonder laagvliegactiviteiten ook en is de populatie in IJsseluiterwaarden tegen de Nederlandse trend in, de laatste jaren hoger. Een effect op de broedpopulatie in de Uiterwaarden IJssel door militaire laagvliegactiviteiten is niet aan de orde.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Zwarte stern (b)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 50 paren.
- Trend: Vanaf 1990 is een significante toename van <5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009). Als belangrijkste drukfactoren worden genoemd: agrarisch beheer en waterbeheer.
- Er is overlap in ruimte en tijd (april - september) (Foppen *et al.*, 2009).
- Na een achteruitgang neemt het aantal broedparen de laatste jaren weer wat in aantal toe door het gebruik van kunstmatige vlotjes waarop de vogels hun nest bouwen. In de periode 2004-2008 waren tussen de 52 (2004) en 38 (2008) broedparen aanwezig. De instandhoudingsdoelstelling wordt (nog) niet gehaald. Het leeuwendeel van de broedparen komt uit kolonies gelegen nabij Doesburg ver buiten de overlap (Anonymus, 2009). Daarnaast komen kleinere broedkolonies voor in de wieden tussen Zwolle en Kampen (in de overlap met de buffer van het laagvlieggebied).

Markant is de vestiging in IJsseluiterwaarden in 2008 bij Zwolle: 'Goed nieuws kwam er ook uit de Vreugderijkerwaard bij Zwolle Ov, waar voor het eerst 23 vlotjes werden uitgelegd en 21 paren 42 jongen grootbrachten.' (Van Dijk *et al.*, 2010). Hoewel als drukfactoren agrarisch beheer en waterbeheer worden genoemd, lijkt afwezigheid van geschikt broedhabitat de belangrijkste oorzaak van het niet behalen van de instandhoudingsdoelstelling. Bij ontwikkeling van meer geschikt broedbiotoop (door vlotjes uitleggen of mogelijk sturen op 'waterbeheer' met als gevolg goed ontwikkelende watervegetaties die geschikt zijn als broedgebied) lijkt de instandhoudingsdoelstelling te kunnen worden behaald.

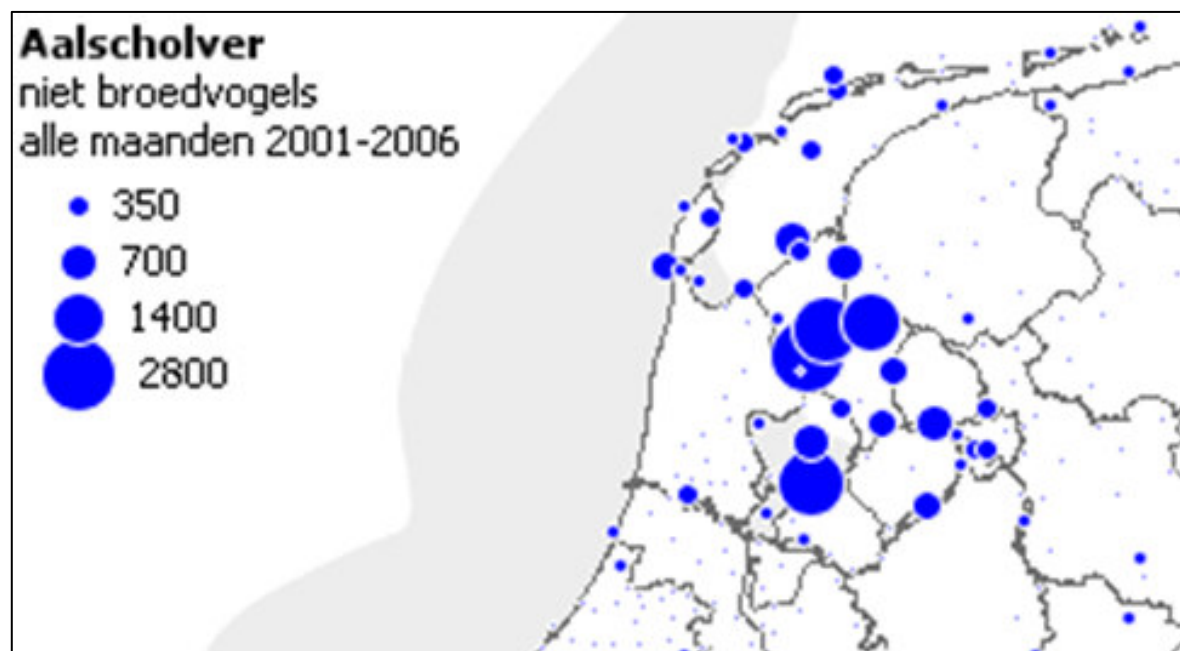
Figuur 2: Trend Zwarte stern (broedvogel) in Uiterwaarden IJssel en in Nederland (www.sovon.nl).

Gezien de significante toename vanaf 1990 en de recente vestiging door het aanbieden van geschikte broedgelegenheid wordt een negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten uitgesloten.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Aalscholver (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 550 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Vanaf 1980 wordt een significante toename van >5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009). Als belangrijkste drukfactoren worden genoemd: trofiegraad en waterbeheer.
- Er is overlap in ruimte en tijd (gehele jaar) (Foppen *et al.*, 2009).
- De soort is de laatste decennia toegenomen en momenteel al een aantal jaren min of meer stabiel (kleine fluctuaties). Het aantal schommelt jaarlijks tussen de 384 - 554 (seizoensgemiddelde in de periode 2003-2008 is 483). Langs de gehele IJssel kunnen groepen Aalscholvers worden aangetroffen. Met name het traject van de IJssel in de provincie Overijssel (vanaf Deventer) herbergt flinke aantallen Aalscholvers met concentraties ten noorden van Zwolle waar overlap bestaat met de buffer van het laagvlieggebied.

Figuur 3: Verspreiding van Aalscholver (niet-broedvogels) in de periode 2001-2006 (www.sovon.nl).

Gezien de significante toename die hier plaats heeft gevonden sinds de jaren '80 en het feit dat IJsseluiterwaarden enkel in de bufferzone ligt, kan een negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten uitgesloten worden.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

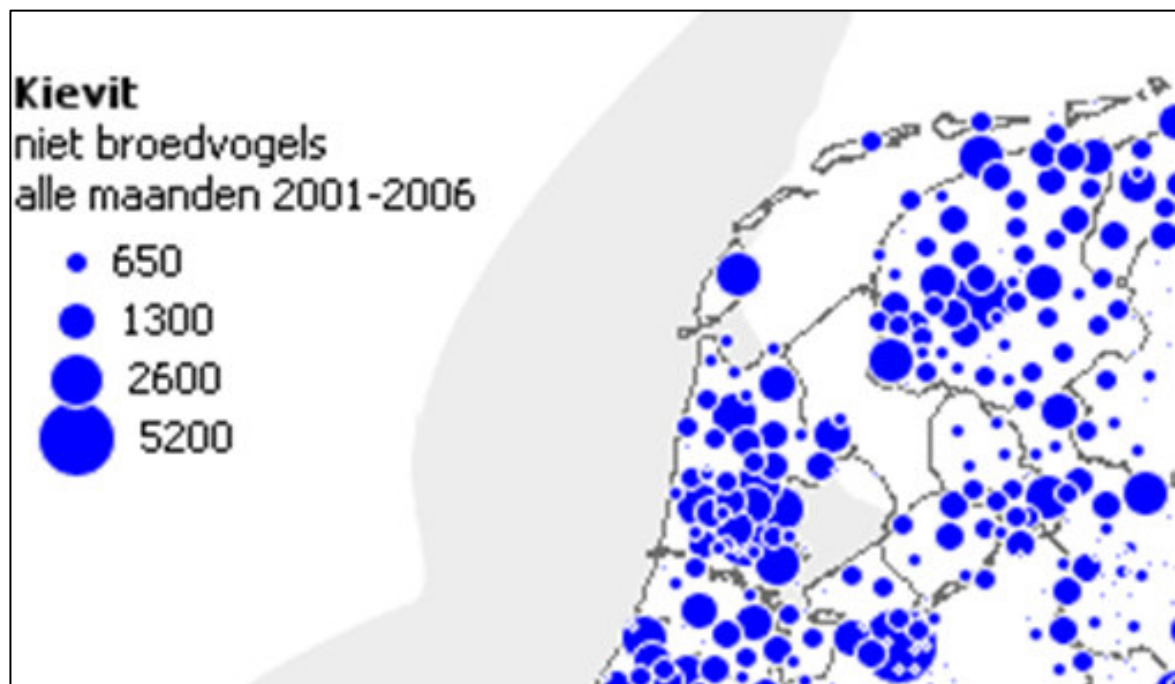
Grutto (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 490 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Zowel vanaf 1980 als over de laatste 10 seizoenen is geen significante aantalsverandering vastgesteld (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009). Als belangrijkste drukfactoren worden genoemd: agrarisch beheer en hydrologie (GT-typologie).
- Er is overlap in ruimte en tijd (maart - april) (Foppen *et al.*, 2009).

- Het gemiddelde in de periode 2004-2008 bedraagt 223 vogels. Hiermee wordt het instandhoudingsdoel niet gehaald. Grutto's gebruiken het gebied om te foerageren en om te slapen. Dit laatste doen ze geconcentreerd in ondiepe plassen. De belangrijkste plaatsen zijn de omgeving van de IJsselbrug van de A28 bij Zwolle, de oostelijke oever bij Herxen en Bolwerksweiden bij Deventer, op enige tot ruime afstand van het laagvlieggebied. Gezien het stabiele voorkomen van Grutto sinds 1980 en het ontbreken van belangrijke slaapplekken binnen de overlap met het laagvlieggebied kan een negatief effect op de aantallen Grutto's in Uiterwaarden IJssel door militaire vliegactiviteiten worden uitgesloten.
- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Kievit (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 3400 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Vanaf 1980 wordt een significante afname van <5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is eveneens een significante afname van <5% per jaar vastgesteld (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009). Belangrijke andere drukfactoren zijn het agrarisch beheer en hydrologie (GT-typologie).
- Er is overlap in ruimte en tijd (gehele jaar) (Foppen *et al.*, 2009).
- Kieviten gebruiken het gehele N2000 gebied als foerageergebied het hele jaar door. De stand neemt sinds de jaren negentig af. In de periode 2003-2008 is de populatie sterk wisselend, met seizoensgemiddelden van 1288 tot 2780. De instandhoudingsdoelstelling wordt niet gehaald.

Figuur 4: Verspreiding van Kievit (niet-broedvogels) in de periode 2001-2006 (www.sovon.nl).

De afnemende trend van de Kievit is heeft mogelijk te maken met de afname van het aantal broedvogels in geheel Nederland. SOVON (2002) vermeldt: 'Sinds 1984 is de broedvogelindex in half-open landschap echter meer dan gehalveerd (...) zodat het erop lijkt dat de zandgronden tegenwoordig deels worden ontruimd. De schaarse gegevens wijzen erop dat het broedsucces hier thans onvoldoende is om de sterfte van volgroeide vogels te compenseren. (...) In open grasland en op bouwland zijn de indexen de laatste jaren schijnbaar stabiel. Vooral de graslandindexen geven vermoedelijk een te rooskleurig beeld, doordat de betere weidevogelgebieden hierin zwaar vertegenwoordigd zijn. Recente cijfers van het Friese weidevogelmeetnet, waar gangbaar boerenland beter vertegenwoordigd is, tonen een afname van 25% binnen vijf jaar'.

Daarnaast is er een ontwikkeling zichtbaar bij bodemdiereters (waartoe Kievit gerekend kan worden) in het algemeen. Hustings (2009) hierover: *'De ontwikkeling van de overige bodemdiereneters (Bergeend en met name grasland-steltlopers) laat nogal verschillende ontwikkelingen zien. In het IJsselmeergebied is er een opmerkelijke groei te bespeuren aan het eind van de jaren negentig. Er worden veel grotere aantallen van Goudplevier, Kievit en Wulp vastgesteld en ook de Bergeend laat een groei zien. Dit effect lijkt vooral samen te hangen met fluctuaties als gevolg van wisselend winterweer. In 1995/96 en 1996/97 kwamen twee relatief strenge winters voor waarbij genoemde soorten verder zuidwaarts overwinterden. In de reeks van milde winters daarna namen de aantallen overwinteraars weer toe tot een stabiel hoger niveau. De afname halverwege de jaren negentig is ook zichtbaar in de Randmeren en in mindere mate langs Rijn en Maas. Recent lijken de aantallen overige bodemdiereters vooral achteruit te gaan in de uiterwaarden van Rijn en Maas, maar ook langs de Beneden Rivieren is er sprake van geleidelijke afname. Aan de ene kant is het mogelijk dat door de lange serie warme winters de genoemde soorten nog weer verder noordwaarts overwinteren of daar gedurende de trek langer verblijven aan de andere kant kan veranderend landgebruik en beheer in de uiterwaarden een rol spelen'.*

Op basis van de halvering van het aantal broedparen in Nederland sinds 1984, de algemene afname van bodemdiereters (door een serie warme winters en veranderd landgebruik) in combinatie met de zeer geringe overlap (enkel overlap van bufferzone laagvlieggebied met N2000 gebied) ten opzichte van het totale aanwezige leefgebied van Kievit in Uiterwaarden IJssel wordt een negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten uitgesloten.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Kleine zwaan (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 70 vogels.
- Trend: Vanaf 1980 wordt een significante afname van >5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is eveneens een significante afname van >5% per jaar vastgesteld (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009).
- Er is overlap in ruimte en tijd (oktober - februari) (Foppen *et al.*, 2009).
- Het gemiddelde over de periode 2004-2008 is ruim 9 vogels. In de winter van 2005-2006 ontbrak de soort, in 2004-2005 en 2006-2007 waren slechts 2-3 Kleine zwanen aanwezig. Daarna lopen de aantallen weer op tot 26 in 2008. De afnemende aantallen van de Kleine zwaan dienen in een groter verband te worden beschouwd. In het profieldocument wordt het volgende beschreven over de trend in Nederland: *'Na 1987 nam het aantal in Nederland overwinterende kleine zwanen aanvankelijk toe, maar omstreeks 1994 zette een afname in die pas omstreeks 2000 tot staan kwam. Als gevolg van dit verloop is de trend over de gehele periode neutraal, maar over de laatste tien jaar negatief. De afname gedurende de laatste tien jaar hing samen met een laag broedsucces (in o.a. Siberië, red.): het in Nederland vastgestelde jongenpercentage lag van 1991 tot en met 1999 onder tien procent, en was daarmee waarschijnlijk te laag om de sterfte te compenseren. De trend over de gehele populatie is negatief en de afname in Nederland weerspiegelt dus een afname op populatieniveau. In het najaar van 2000 en 2001 werden jongenpercentages van resp. 11 en 14% vastgesteld, en de afname van de aantallen in Nederland lijkt te stagneren. In de grote zoete wateren is recent sprake van sterke afname, mogelijk in verband met een toegenomen voedselconcurrentie van knobbelzwanen.'* De draagkracht is berekend over de jaren 1999-2003, de periode voor landelijke afname. Kleine zwanen gebruiken het gebied als foerageergebied en (mogelijk) als slaapplek. Zwaartepunten liggen in de IJsselmonding, bij Deventer en bij Zutphen. De IJsselmonding overlapt met (de buffer van) het laagvlieggebied. De oorzaak van de afname van de aantallen Kleine zwanen ligt echter niet in Nederland maar in het broedgebied van deze soort (Russische toendra en oostelijker).

Op basis van de bekende afname van de Kleine zwaan (in de broedgebieden die buiten Nederland liggen is sprake van een laag broedsucces) wordt een negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten uitgesloten.

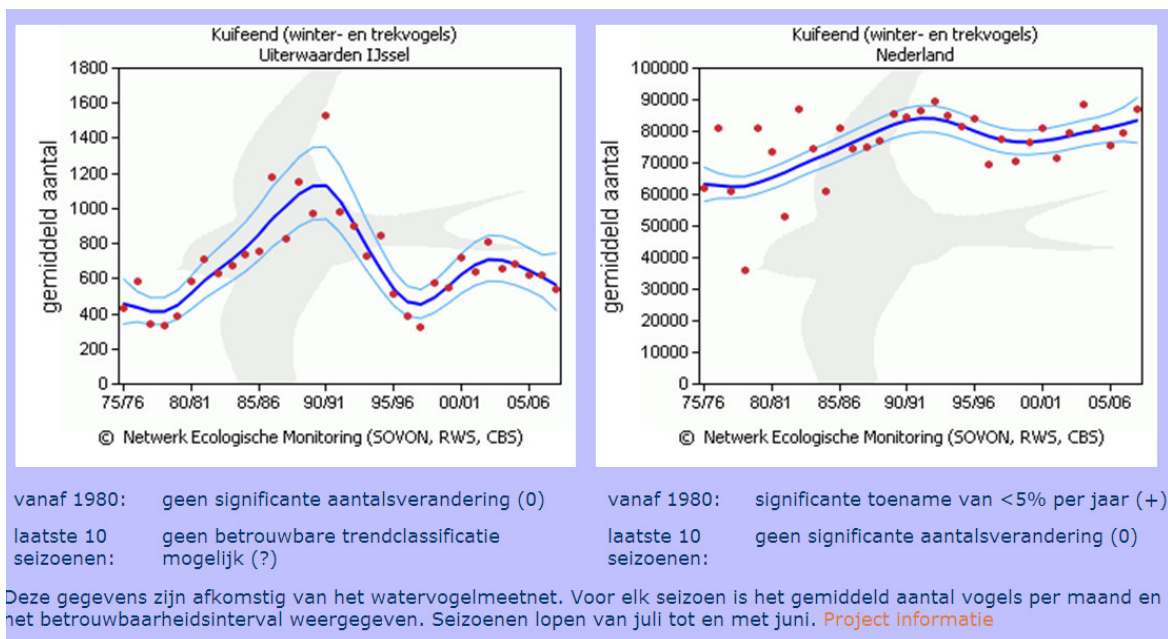
- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Kolgans (nb)

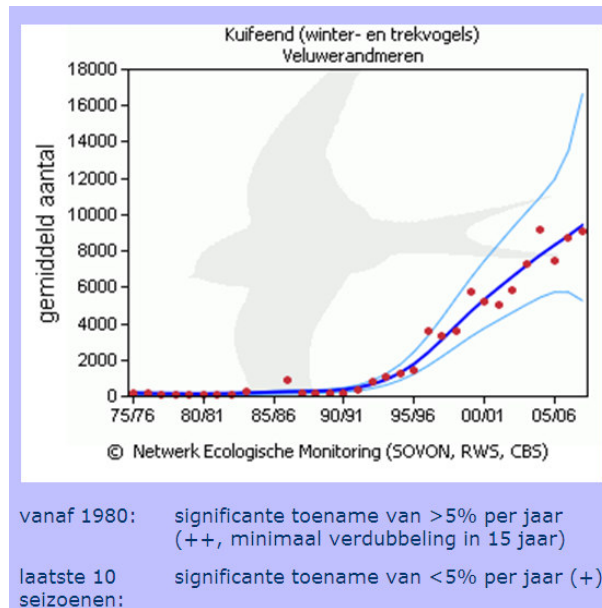
- Doel: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 16.700 vogels (seizoensgemiddelde). Achteruitgang in omvang foerageergebied met maximaal 7% is toegestaan, ten gunste van de habitattypen H3270 slijkige rivieroeveren, H6120 stroomdalgraslanden, H6510 glanshaver- en vossenstaarthooilanden, H91Eo vochtige alluviale bossen of H91Fo droge hardhoutoibossen of de broedvogelsoorten A119 Porseleinhoen of A122 Kwartelkoning.
- Trend: Vanaf 1980 een significante toename van >5% per jaar; over de laatste 10 seizoenen is geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk.
- Er is overlap in ruimte en tijd (oktober-maart)(www.sovon.nl).
- In de periode 2003-2008 worden gemiddeld 18785 vogels waargenomen in Uiterwaarden IJssel.
- Gezien de significante toename vanaf 1980 en het behalen van de instandhoudingsdoelstelling kan een negatief effect door laagvliegactiviteiten uitgesloten worden.
- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Kuifeend (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 690 exemplaren (seizoensgemiddelde)
- Trend: Vanaf 1980 wordt geen significante aantalsverandering vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009).
- Er is overlap in ruimte en tijd (augustus -april) (Foppen *et al.*, 2009).
- In de periode 2004 - 2008 heeft de populatie een omvang van gemiddeld 620 vogels (seizoensgemiddelde). De aantallen liggen tussen de 543 en 668. Het gemiddelde ligt nog onder de instandhoudingsdoelstelling. Het belangrijkste gebied binnen Uiterwaarden IJssel is de IJsselmonding.

Figuur 5: Trend Kuifeend (nb) in Uiterwaarden IJssel en in Nederland (www.sovon.nl).

Figuur 6: Trend Kuifeend (nb) in Veluwerandmeren (let op de afwijkende waarden op de y-as ten opzichte van de y-as in de afbeelding hierboven)(www.sovon.nl).

In het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor Uiterwaarden IJssel wordt het volgende beschreven: *'Het gebied heeft voor de kuifeend o.a. een functie als foerageergebied. Aantallen zijn sinds de jaren zeventig aanvankelijk toegenomen, waarschijnlijk in samenhang met herstel van de populatie driehoeksmosselen. Vanaf 1995 was er sprake van een tijdelijke afname, net als elders in het Natura 2000 landschap Rivierengebied, waarschijnlijk ten gevolge van toename in de randmeren. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.'* De toename in de randmeren wordt ook beschreven in Bijlsma *et al.* (2001): *'Ook de aantallen op de randmeren zijn recent toegenomen, al betreft dit in feite herstel. Deze gebieden verloren immers in de jaren zeventig door watervervuiling hun betekenis voor verschillende watervogelsoorten.'*

Het is aannemelijk dat het niet (meer) behalen van de instandhoudingsdoelstelling hiermee te maken heeft, zeker als in ogenschouw wordt genomen dat de gemiddelde aantallen vogels in Uiterwaarden IJssel sterk opliepen in de periode 1980 - 1990. Dit is de periode dat de watervervuiling in de randmeren vermoedelijk het meest effect had op de hier overwinterende Kuifeenden waardoor de aantallen in aangrenzende gebieden sterk opliepen.

Ook klimaatveranderingen kunnen een rol van betekenis spelen. In Hustings *et al.* (2009) wordt ten aanzien van de verschuivingen in overwinteringsgebieden vermeld: *'De neiging om noordelijker te overwinteren komt ook goed tot uiting in de Zweedse watervogeltellingen, die voor verschillende soorten (o.a. Wilde Eend, Smient, Kuifeend, Tafeleend) groeiende midwinteraantallen laten zien (Nilsson 2008).'*

Gezien bovenstaande en de gelijkblijvende trend in Nederland die voor een belangrijk deel bepaald wordt door het voorkomen van de soort in het IJsselmeergebied en omliggende gebieden, kan een negatief effect door de laagvliegactiviteiten uitgesloten worden.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Meerkoet (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 3.600 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Vanaf 1980 wordt een significante afname van <5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is eveneens een significante afname van <5% per jaar vastgesteld (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009). Een belangrijke drukfactor is de troebelheid van het water.
- Er is overlap in ruimte en tijd (augustus - maart) (Foppen *et al.*, 2009).

- In de periode 2003-2008 is het gemiddelde aantal 2067 vogels. De instandhoudingsdoelstelling voor Uiterwaarden IJssel wordt niet gehaald. De soort kan langs de gehele IJssel worden aangetroffen. De belangrijkste gebieden in Overijssel zijn de omgeving van Deventer, Zwolle en de IJsselmonding. In het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor Uiterwaarden IJssel wordt het volgende beschreven: *'Het gebied heeft voor de meerkoet o.a. een functie als foerageergebied. Het gebied Uiterwaarden IJssel is één van de gebieden in Nederland die de grootste bijdrage leveren voor de meerkoet. Het aantalsverloop vertoonde een optimum rond begin jaren tachtig en daarna een afname. Aantallen zijn sinds 1996 opnieuw afgenomen, net als elders in het Natura 2000 landschap Rivierengebied, waarschijnlijk ten gevolge van toename in de randmeren. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.'* Bijlsma et al. (2001) verklaren de veranderingen als volgt: *'De toename op sommige randmeren in najaar en winter sinds de jaren negentig is in feite herstel. Vooral in de oostelijke randmeren (Veluwemeer, Drontermeer, Vossemeer) huisden in de jaren zestig grote aantallen Meerkoeten (samen met andere watervogels) die profiteerden van de dichte vegetatie van fonteinkruiden en kranswieren en de talrijke aanwezigheid van driehoeksmosselen. Aan deze situatie, ontstaan na de aanleg van Oostelijk Flevoland en de bijbehorende dijken (1956), kwam een einde toen in de jaren zeventig het voedselaanbod door waterverontreiniging drastisch verslechterde. De aantallen Meerkoeten namen in die tijd af en de periode van aanwezigheid werd ingekort. Pas toen de onderwatervegetaties eindjaren tachtig en begin jaren negentig door verbetering van de waterkwaliteit begonnen uit te breiden, werden opnieuw grote aantallen Meerkoeten (en andere watervogels) waargenomen (...).* Tussen IJsselmeer, randmeren en Uiterwaarden IJssel vindt uitwisseling plaats van vogels die gestuurd wordt door voedselaanbod (zie ook tabel 3). Ecologisch gezien dient de staat van instandhouding van de winterpopulatie Meerkoeten dan ook op dat niveau gezien te worden. Ter illustratie: het instandhoudingsdoel voor het aangrenzend gebied Veluwerandmeren is 11.000 exemplaren; gemiddeld werden in de periode 2003-2008 15.169 exemplaren vastgesteld (ruim 4000 'teveel'). In Uiterwaarden IJssel is het instandhoudingsdoel 3600 exemplaren en worden in dezelfde periode 2067 exemplaren vastgesteld (1533 'te weinig').

Tabel 3: Overzicht voorkomen Meerkoeten in IJsselmeer en randmeren (Bron aantallen: www.sovon.nl).

	2004	2005	2006	2007	2008
IJsselmeer	5148	2465	2304	2529	2108
Markermeer & IJmeer	4035	3038	3299	2693	5093
Veluwerandmeren	12886	16125	16648	14428	15756
Ketelmeer & Vossemeer	2658	1778	1323	1368	1378
Eemmeer & Gooimeer Zuidoever	1784	2563	1893	1054	1448
Uiterwaarden IJssel	2483	1990	1887	1981	1995
Totaal	28994	27959	27354	24053	27778

Gezien het stabiele voorkomen van de soort in de regio en de duidelijke relatie tussen voedselbeschikbaarheid en verspreiding van de soort (bij een gunstige voedselsituatie nemen de aantallen meteen toe) kan een negatief effect door de militaire vliegactiviteiten uitgesloten worden.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Nonnetje (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 20 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Vanaf 1980 wordt een significante afname van <5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is eveneens een significante afname van <5% per jaar vastgesteld (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen et al., 2009).
- Er is overlap in ruimte en tijd (december - maart) (Foppen et al., 2009).
- De populatie bestaat gemiddeld over het seizoen uit ongeveer 14 vogels in de periode 2003-2008 (seizoensgemiddelde) (www.sovon.nl). De aantallen nemen echter af, waardoor het instandhoudingsdoel niet wordt gehaald. Langs de gehele IJssel kunnen Nonnetjes worden waargenomen. Een zwaartepunt ligt bij de

IJsselmonding waar de groepsgrootte ook toeneemt. Zo zaten er in de periode 2003-2008 tussen de 7-19 vogels.

Als verklaring voor de lagere aantallen Nonnetje wordt in het ontwerp-aanwijzingsbesluit het volgende beschreven: *'Het gebied heeft voor het nonnetje o.a. een functie als foerageergebied. Aantallen zijn rond 1990 afgenomen, net als langs de Nederrijn, maar dit lijkt een gevolg van een opeenvolging van zachte winters. Behoud van de huidige situatie is voldoende, de waarschijnlijke oorzaak van de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.'* Ook Bijlsma et al. (2001) vermelden ten aanzien van overwintering: *'Nonnetjes zijn normaliter alleen talrijk in het IJsselmeergebied, speciaal het Markermeer. De vogels maken tijdens zachte winters gebruik van rustplaatsen in ondiep water (...). Vorstperiodes leveren niet meteen een toename in het binnenland op. Zolang er wakken zijn blijven namelijk grote aantallen in het IJsselmeergebied aanwezig (januari 1996: 8000). Pas wanneer dit grotendeels dichtvriest (januari 1997), wijken forse aantallen uit naar het rivierengebied, met opvallende concentraties in de Gelderse Poort en de Midden-Limburgse maasplassen.*

In Hustings et al. (2009) wordt aangegeven: *'Met de zachte winter van 2007/08 is de reeks van zachte winters sinds de laatste koude en strenge winters midden jaren negentig tot elf uitgebreid. De enige vorstperiode van betekenis duurde van 11-24 december. Hartje winter was het echter ongewoon zacht: januari 2008 was de warmste januari na die van zijn voorganger (2007) sinds het begin van de regelmatige weermetingen in 1706. Ook in Noord- en Oost-Europa was de winter zacht, met name in Oost-Duitsland en het Oostzeegebied. (...) Bij bepaalde soorten speelt mogelijk een verschuiving van het overwinteringsgebied op Europese schaal. Vooral verschillende eendensoorten (Wilde Eend, Pijlstaart, Tafeleend, Brilduiker, **Nonnetje**, Grote Zaagbek) lijken in toenemende mate noordelijker te blijven overwinteren. (...) 'Het voorkomen in ons land kent pieken en dalen, die grotendeels samenhangen met het winterweer in Noordwest-Europa, maar vermoedelijk ook met nog onbekende factoren. Op de lange termijn gezien maken de fluctuaties het lastig om een trend vast te stellen. Het valt echter op dat echte piekjaren schaarser worden, en dat pieken ook steeds lager uitvallen. Het ontbreken van strenge winters sinds 1996/97 speelt daarbij ongetwijfeld mee. De trend op de lange termijn wordt als negatief beoordeeld (jaarlijkse afname gemiddeld ruim 2% vanaf 1980/81), die over de laatste 10 jaren is onzeker. Voor de Noordwest-Europese populatie als geheel (waaronder de Nederlandse valt) is geen duidelijke ontwikkeling vastgesteld. Dat de in Noordoost-Europa overwinterende populatie zowel op de lange als korte termijn toeneemt, is een aanwijzing voor een verschuiving van winterarealen. De in Centraal-Europa overwinterende vogels zijn op de lange termijn wat toegenomen, maar nemen recent af.'*

Het leefgebied van Nonnetje (open water) ligt grotendeels op een afstand van 1 km of meer van het laagvlieggebied waardoor een negatief effect uitgesloten wordt op grond van de verstoringsafstanden in Krijgsveld et al. (2008). Verstoringafstanden van eenden door verstoring in de lucht is 350 meter (vluchtgedrag) tot 825 meter (alert gedrag).

Op basis van bovenstaande een negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten uitgesloten.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Pijlstaart (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 50 exemplaren (seizoensgemiddelde).
- Trend: Zowel vanaf 1980 als over de laatste 10 seizoenen is geen betrouwbare aantalsontwikkeling mogelijk (www.sovon.nl)
- De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen et al., 2009).
- Er is overlap in ruimte en tijd (september - april) (Foppen et al., 2009).
- In de periode 2003-2008 zijn gemiddeld 36 exemplaren geteld (seizoensgemiddelde) (www.sovon.nl). De instandhoudingsdoelstelling wordt niet behaald. In het ontwerp-aanwijzingsbesluit wordt het volgende aangegeven: *'Het gebied heeft voor de pijlstaart onder andere een functie als foerageergebied. Het aantalsverloop vertoonde een dal in de tweede helft van de jaren tachtig, aantallen zijn daarna weer toegenomen. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.'* In Hustings et al. (2009) wordt net als voor Nonnetje (zie tekst bij Nonnetje hiervoor, ook van

toepassing op Pijlstaart) aangegeven dat de lagere aantallen (voor een deel) te verklaren te zijn door het in internationaal opzicht noordelijker overwinteren van (een deel van) de populatie.

Op basis van bovenstaande, in combinatie met de zeer geringe overlap (enkel overlap van bufferzone laagvlieggebied met N2000 gebied) ten opzichte van het totale aanwezige leefgebied van Pijlstaart in Uiterwaarden IJssel wordt een negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten uitgesloten.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Scholekster (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 210 exemplaren (seizoensgemiddelde).
- Trend: Vanaf 1980 wordt geen significante aantalsverandering vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is een significante afname van <5% per jaar vastgesteld (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009). Als drukfactor wordt jacht/visserij genoemd.
- Er is overlap in ruimte en tijd (gehele jaar) (Foppen *et al.*, 2009).
- In de periode 2003-2008 zijn gemiddeld 139 vogels geteld (seizoensgemiddelde). Hustings *et al.* (2008) over de aantalsontwikkeling in geheel Nederland: *'De afname, die in de belangrijkste gebieden (Waddenzee en Zoute Delta) een halvering bedraagt, kent een parallel in de ontwikkeling van de landelijke broedpopulatie (afname met 60% sinds 1990). Op de redenen - waarbij intensieve schelpdierenvisserij een duchtig woord meespreekt - is in andere rapporten uitvoerig ingegaan. In 2006/07 daalden de aantallen in het Waddengebied bij de integrale tellingen in september (151.000 ex.), november (121.000) en januari (104.000). In het belangrijkste gebied buiten de Waddenzee, de Oosterschelde, namen ze in dezelfde periode eveneens af, maar stabiliseerden ze sneller (48.000 in september, rond 29.000 in november en januari). Beide gebieden lijken vooral voor overwinteraars aan belang in te moeten.'*

In het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor Uiterwaarden IJssel wordt het volgende beschreven: *'Het gebied heeft voor de scholekster o.a. een functie als foerageergebied en als slaapplek. Vanaf begin jaren tachtig is de populatie toegenomen en afgevlakt in de jaren negentig (met fluctuaties). Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien, de waarschijnlijke oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.'*

Op basis van de afname van de Nederlandse broedpopulatie, het (desondanks) stabiele voorkomen in IJsseluiterwaarden (immers geen significante aantalsverandering vanaf 1980) in combinatie met de zeer geringe overlap (enkel overlap van bufferzone laagvlieggebied met N2000 gebied) ten opzichte van het totale aanwezige leefgebied van Scholekster in Uiterwaarden IJssel kan een negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten uitgesloten worden.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Slobeend (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 90 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Vanaf 1980 is een significante toename van <5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009).
- Er is overlap in ruimte en tijd (augustus - april) (Foppen *et al.*, 2009).
- In de periode 2003-2008 zijn gemiddeld 113 exemplaren aanwezig (www.sovon.nl). In het ontwerp-aanwijzingsbesluit wordt vermeld: *'Aantallen slobeenden zijn van internationale betekenis. Het gebied heeft onder andere een functie als foerageergebied. In de tweede helft van de jaren tachtig is de populatiegrootte toegenomen, daarna fluctuerend. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.'*

Op basis van het behalen van de instandhoudingsdoelstelling en de significante toename vanaf 1980 is een negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten uit te sluiten.

- Conclusie: Geen negatief effect.

- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Smient (nb)

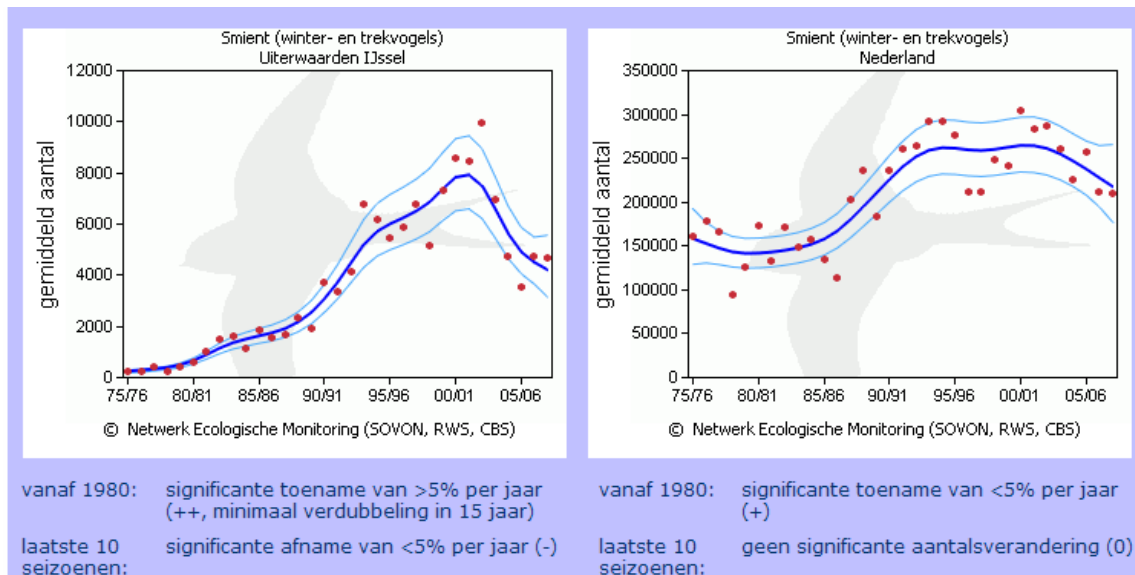
- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 8.300 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Vanaf 1980 wordt een significante afname van >5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is een significante afname van <5% per jaar vastgesteld (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009).
- Er is overlap in ruimte en tijd (oktober - maart) (Foppen *et al.*, 2009).
- In de periode 2003-2008 komen gemiddeld 4943 vogels voor (seizoensgemiddelde)(www.sovon.nl). De soort komt in concentraties langs de hele IJssel voor maar buiten de overlap met (de buffer van) het laagvlieggebied (www.sovon.nl).

In het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor Uiterwaarden IJssel wordt het volgende beschreven: *'Aantallen smienten zijn van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort o.a. een functie als slaappleaats en als foerageergebied. Sinds begin jaren tachtig is de populatie sterk toegenomen. Binnen het Natura 2000 netwerk is dit gebied van middelgrote betekenis, in de periode 1999/2000-2003/2004 foerageerden gemiddeld ongeveer 1.8% van de Nederlandse vogels in het gebied. In het gebied is onvoldoende ruimte aanwezig om zowel de instandhoudingsdoelen voor de smient als voor de genoemde habitattypen of broedvogelsoorten te realiseren. Vanwege deze onverenigbaarheid wordt prioriteit gegeven aan de realisering van de instandhoudingsdoelen voor vermelde habitattypen en broedvogelsoorten ten opzichte van de smient. Achteruitgang van de omvang van het foerageergebied is alleen toegestaan wanneer er sprake is van een directe relatie met het instandhoudingsdoel van de vermelde habitattypen en broedvogelsoorten.'*

In ogeschouw dient te worden genomen dat het instandhoudingsdoel is bepaald in jaren dat er sprake was van grote aantallen Smienten in het N2000 gebied, waardoor het instandhoudingsdoel (gemiddeld aantal exemplaren in de periode 1999 - 2003) hoog is uitgevallen.

De oorzaken van de (landelijk vastgestelde) afname (zie figuur 7) is niet duidelijk. Hustings *et al.* (2009) vermeldt over de afname: *'De recente afname is in de zoute gebieden ook wat groter dan in de rest van Nederland. Vooral in de Zoete Rijkswateren zijn Smienten momenteel nog twee- tot driemaal zo talrijk als in de jaren zeventig en vroege jaren tachtig, ook al wordt het topniveau van rond de eeuwwisseling niet meer gehaald (afname met 40% sindsdien). Op lokale schaal waren de aantalsveranderingen soms adembenemend. Zo nam de Smient in het oostelijk Rivierengebied bij Arnhem sinds midden jaren zeventig toe met een factor 15, om echter na de piekwinter van 2002/03 binnen enkele jaren met 70% te kelderen (van Hoorn 2008). Voor Nederland als geheel is de trend, gerekend vanaf 1980/81, nog licht positief (gemiddelde jaarlijkse toename van bijna 2%). De recente afname (eveneens met bijna 2% per jaar in het laatste decennium) kan – bij voortzetting – de eerdere toename neutraliseren.*

Dit beeld contrasteert met de voortdurende toename die de kleine aantallen overwinteraars in Noordoost - Europa doormaakten (gemiddeld 10% per jaar in 1974-2005, met versnelling naar 14% vanaf 1996). Ook in Centraal-Europa ontwikkelen de aantallen zich gunstiger (jaarlijkse toename 5%, geen recente afname). Dit suggereert een noord(oost)elijke verschuiving van overwinteringsgebieden. Die gedachte wordt echter niet gesteund door de ontwikkelingen ten westen van ons (Groot-Brittannië: stabiel, en dus niet afnemend zoals verwacht bij noordwaartse verschuiving) en ook niet door die in eigen land (in zuidwesten geen sterkere afname dan in noordoosten). Wellicht spelen veranderingen in jachtdruk, zoals de opening van jachtvrije reservaten in Denemarken, een woordje mee (van Winden, 2009).

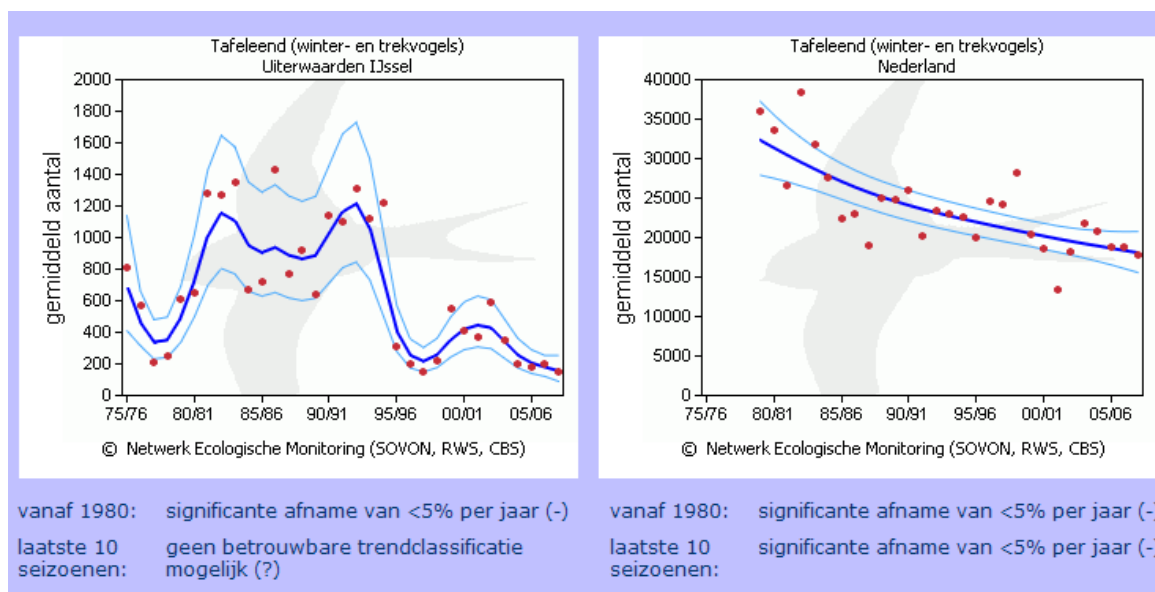
Figuur 7: Trend Smient (nb) in Uiterwaarden IJssel en in Nederland (www.sovon.nl).

Gezien de enorme toename tot de eeuwwisseling en het ontbreken van overlap tussen (de buffer van) het laagvlieggebied en belangrijke concentraties Smienten is een negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten uit te sluiten.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Tafeleend (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 450 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Vanaf 1980 wordt een significante afname van <5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009).
- Er is overlap in ruimte en tijd (september - maart) (Foppen *et al.*, 2009).
- In de periode 2003-2008 zijn gemiddeld 215 vogels aanwezig (seizoensgemiddelde). In ecologisch opzicht is deze soort vergelijkbaar met de Kuifeend. De afname van de Tafeleend is echter een nationaal verschijnsel (zie figuur 8).

Figuur 8: Trend Tafeleend (nb) in Uiterwaarden IJssel en in Nederland (www.sovon.nl).

In het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor Uiterwaarden IJssel wordt het volgende beschreven: *'Het gebied heeft voor de tafeleend o.a. een functie als foerageergebied. Het gebied Uiterwaarden IJssel is één van de gebieden in Nederland die de grootste bijdrage leveren voor de tafeleend. Aantallen zijn sinds de jaren zeventig aanvankelijk toegenomen, waarschijnlijk in samenhang met herstel van de populatie driehoeksmosselen. Sinds 1995 was er sprake van een afname, net als elders in het Natura 2000 landschap Rivierengebied, waarschijnlijk ten gevolge van een toename in de randmeren. Behoud van de huidige situatie is voldoende, de waarschijnlijke oorzaak van de afname is niet gelegen in dit gebied.'* Voor de beschrijving van de oorzaken van de afname zie Kuifeend en Meerkoet.

Bovendien wordt in Hustings *et al.* (2009) aangegeven: *'Met de zachte winter van 2007/08 is de reeks van zachte winters sinds de laatste koude en strenge winters midden jaren negentig tot elf uitgebreid. De enige vorstperiode van betekenis duurde van 11-24 december. Hartje winter was het echter ongewoon zacht: januari 2008 was de warmste januari na die van zijn voorganger (2007) sinds het begin van de regelmatige weermetingen in 1706. Ook in Noord- en Oost-Europa was de winter zacht, met name in Oost-Duitsland en het Oostzeegebied. (...) Bij bepaalde soorten speelt mogelijk een verschuiving van het overwinteringsgebied op Europese schaal. Vooral verschillende eendensoorten (Wilde Eend, Pijlstaart, **Tafeleend**, Brilduiker, Nonnetje, Grote Zaagbek) lijken in toenemende mate noordelijker te blijven overwinteren.*

In Hustings *et al.* (2009) wordt het noordelijker overwinteren ook bevestigd: *'De neiging om noordelijker te overwinteren komt ook goed tot uiting in de Zweedse watervogeltellingen, die voor verschillende soorten (o.a. Wilde Eend, Smient, Kuifeend, **Tafeleend**) groeiende midwinteraantallen laten zien (Nilsson 2008).'*

Op basis van de afname in Uiterwaarden IJssel in relatie tot de sterke landelijke afname en de internationale verschuivingen in het overwinteringsgebied, in combinatie met de geringe overlap van het N2000 gebied met het laagvlieggebied kan een negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten worden uitgesloten.

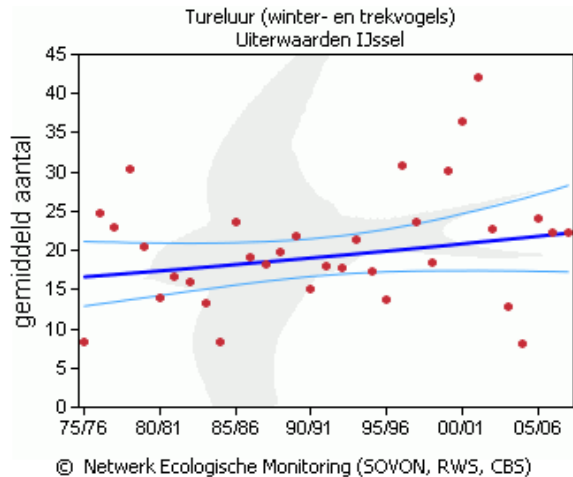
- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Tureluur (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 30 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Zowel vanaf 1980 als de laatste 10 seizoenen is geen significante aantalsverandering vastgesteld (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009).
- Er is overlap in ruimte en tijd (gehele jaar) (Foppen *et al.*, 2009).
- In de periode 2003-2008 kwamen gemiddeld 18 vogels voor (seizoensgemiddelde). Tureluurs gebruiken het gebied als foerageergebied en als slaapplek. Langs de IJssel zijn een aantal locaties aanwijsbaar waar de soort specifiek voorkomt. Dit zijn de uiterwaarden ten noorden van Kampen, de uiterwaarden ten zuiden van de IJsselbrug bij Zwolle en de uiterwaarden bij Herxen. Deze locaties liggen buiten de overlap.

In het ontwerp-aanwijzingsbesluit wordt gesteld: *Het gebied heeft voor de tureluur o.a. een functie als foerageergebied en als slaapplek. Aantallen fluctueren, maar hebben een positieve trend, zowel op lange termijn als recent. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.*

In ogenschouw dient te worden genomen dat het instandhoudingsdoel is bepaald in jaren dat er sprake was van grote aantallen Tureluurs in het N2000 gebied, waardoor het instandhoudingsdoel (gemiddeld aantal exemplaren in de periode 1999 - 2003) hoog is uitgevallen (zie ook figuur 9).

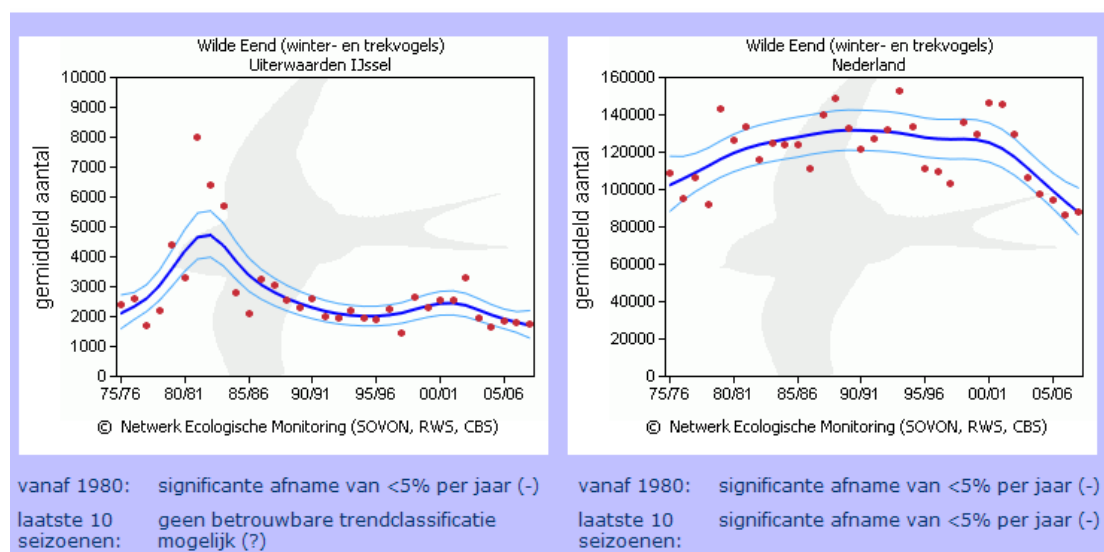
Figuur 9: Trend Tureluur (nb) in Uiterwaarden IJssel (www.sovon.nl).

Gezien het stabiele voorkomen van de soort in Uiterwaarden IJssel en het ontbreken van overlap tussen (de buffer van) het laagvlieggebied en belangrijke gebieden voor Tureluur, kan een negatief effect door militaire vliegactiviteiten uitgesloten worden.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Wilde eend (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 2.600 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Vanaf 1980 wordt een significante afname van <5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009).
- Er is overlap in ruimte en tijd (gehele jaar) (Foppen *et al.*, 2009).
- Het seizoensgemiddelde in de periode 2003-2008 is 1794 vogels (aantallen tussen de 1750-1900 vogels)(www.sovon.nl). De instandhoudingsdoelstelling wordt niet gehaald. De afname van de Wilde eend staat niet op zich, maar wordt in heel Nederland vastgesteld.

Figuur 10: Trend Wilde eend (nb) in Uiterwaarden IJssel en in Nederland (www.sovon.nl).

Veruit het belangrijkste gebied voor Wilde eend ligt in het gebied "De waarden" bij Windesheim. Hiermee ligt het zwaartepunt van de verspreiding ver buiten het laagvlieggebied en/of de 2 kilometerbuffer.

In het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor Uiterwaarden IJssel wordt het volgende beschreven: *'Het gebied heeft voor de wilde eend o.a. een functie als foerageergebied. Het aantalsverloop vertoont verhoogde waarden begin jaren tachtig, maar is verder stabiel. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.'*

In Hustings *et al.* (2009) wordt aangegeven: *'Met de zachte winter van 2007/08 is de reeks van zachte winters sinds de laatste koude en strenge winters midden jaren negentig tot elf uitgebreid. De enige vorstperiode van betekenis duurde van 11-24 december. Hartje winter was het echter ongewoon zacht: januari 2008 was de warmste januari na die van zijn voorganger (2007) sinds het begin van de regelmatige weermetingen in 1706. Ook in Noord- en Oost-Europa was de winter zacht, met name in Oost-Duitsland en het Oostzeegebied. (...) Bij bepaalde soorten speelt mogelijk een verschuiving van het overwinteringsgebied op Europese schaal. Vooral verschillende eendensoorten (Wilde Eend, Pijlstaart, Tafeleend, Brilduiker, Nonnetje, Grote Zaagbek) lijken in toenemende mate noordelijker te blijven overwinteren.'*

In Hustings *et al.* (2009) wordt het noordelijker overwinteren ook bevestigd: *'De neiging om noordelijker te overwinteren komt ook goed tot uiting in de Zweedse watervogeltellingen, die voor verschillende soorten (o.a. Wilde Eend, Smient, Kuifeend, Tafeleend) groeiende midwinteraantallen laten zien (Nilsson 2008).'*

De afname van Wilde eend in Uiterwaarden IJssel past in het landelijk beeld en kan mogelijk toegeschreven worden aan het noordelijker overwinteren van de soort als reactie op de klimaatverandering. Het zwaartepunt van de verspreiding in Uiterwaarden IJssel ligt buiten de overlap met (de buffer van) het laagvlieggebied. Een negatief effect op de populatie door de militaire vliegactiviteiten kan op basis hiervan worden uitgesloten.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

Wilde zwaan (nb)

- Doel: Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 30 vogels (seizoensgemiddelde).
- Trend: Vanaf 1980 wordt een significante afname van >5% per jaar vastgesteld. Over de laatste 10 seizoenen is eveneens een significante afname van >5% per jaar vastgesteld (www.sovon.nl).
- De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten (Foppen *et al.*, 2009).
- Er is overlap in ruimte en tijd (november - maart) (Foppen *et al.*, 2009).
- In de periode 2003-2008 kwamen gemiddeld 7 vogels voor (seizoensgemiddelde)(www.sovon.nl). De soort gebruikt het gebied als foerageergebied en slaap-/rustgebied. De aantallen nemen af en doen dit al geruime tijd. De soort lijkt bijna geheel verdwenen uit het N2000 gebied.

In het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor Uiterwaarden IJssel wordt het volgende beschreven: *'Aantallen wilde zwanen zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort o.a. een functie als foerageergebied en als slaappleaats. Het gebied Uiterwaarden IJssel levert een van de grootste bijdragen voor de soort. Alleen de slaappleaats Fochteloërveen is groter van omvang. Het aantalsverloop vertoont een optimum rond 1985, daarna een afnemende tendens, maar wel met fluctuaties. De aantallen worden evenals bij de kleine zwaan sterk beïnvloed door inundatiefrequentie en -duur van de uiterwaarden. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.'*

Er zijn twee locaties aan te wijzen waar Wilde zwanen met name voorkomen: het uiterwaardengebied tussen Hattem en Zwolle (oostoever) en de uiterwaarden ten zuiden van Deventer (Anonymus, 2009). Deze gebieden liggen op ruime afstand van het laagvlieggebied en/of de 2 kilometer buffer. Gezien de ruime afstand van de belangrijkste pleistergebieden tot het laagvlieggebied is een negatief effect door militaire vliegactiviteiten uit te sluiten.

- Conclusie: Geen negatief effect.
- Mitigerende maatregelen: Niet van toepassing.

CUMULATIE

Aangezien alle soorten worden beoordeeld met 'geen negatief effect' is cumulatie niet aan de orde.

TYPISCHE SOORTEN

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de typische soorten van de habitattypen waarvoor het N2000 gebied is aangewezen. Conform de Habitatrichtlijn worden voor alle habitattypen zogenaamde 'typische soorten' geselecteerd, die gezamenlijk een goede kwaliteitsindicator vormen voor de (compleetheid van de) levensgemeenschap van het habitatype.

In bijlage 2 is een tabel opgenomen van alle typische soorten van de habitattypen waarvoor het gebied is aangewezen. In die tabel is ook vermeld tot welk habitatype de hier genoemde typische soorten behoren. Onderstaande tabel beperkt zich tot vogels en zoogdieren.

Tabel 4: Typische soorten met een gevoeligheid voor vliegactiviteiten.

Naam	Wetenschappelijke naam	Groep	Geluid	Optische verstoring	Mechanische effecten (downwash)	Aanwezig 2005-2010	Afwezig 2005-2010
Bosrietzanger	<i>Acrocephalus palustris</i>	Vogels	?	?	?	x	
Graspieper	<i>Anthus pratensis</i>	Vogels	?	?	?	x	
Grote bonte specht	<i>Dendrocopos major</i>	Vogels	?	?	?	x	
Kwak *	<i>Nycticorax nycticorax</i>	Vogels	?	?	?	?	?
Kwartel	<i>Coturnix coturnix</i>	Vogels	?	?	?	x	
Matkop	<i>Parus montanus</i>	Vogels	?	?	?	x	
Nachtegaal	<i>Luscinia megarhynchos</i>	Vogels	?	?	?	x	
Wielewaal	<i>Oriolus oriolus</i>	Vogels	?	?	?	x	
Zwarte stern	<i>Chlidonias niger</i>	Vogels	+	+	+	x	
Bever	<i>Castor fiber</i>	Zoogdieren	+	+	?	x	
Dwergmuis	<i>Micromys minutus</i>	Zoogdieren	-	?	?	x	

Uitleg afkortingen zie bijlage 2.

Ten aanzien van deze soorten wordt beoordeeld of de verstoring leidt tot het op lange termijn definitief verdwijnen uit het N2000 gebied.

Ten aanzien van de typische soorten die aanwezig waren in de periode 2005 - 2010:

Behoud van de populaties van in de tabel genoemde soorten komt niet in gevaar door de vliegactiviteiten gezien de geringe overlap met het gebied. Genoemde soorten zijn niet geconcentreerd aanwezig binnen de overlap en kunnen voorkomen in het hele N2000 gebied. Een aantal soorten is gebonden aan opgaande beplanting en/of bos; binnen de overlap slechts zeer summier aanwezig. Daarbij is de verstoringafstand van deze vogels relatief klein (25 meter) waardoor een negatief effect door vliegactiviteiten op populaties van deze typische soorten is uit te sluiten.

Bever is waargenomen buiten de overlap het overlapgebied.

Ten aanzien van de typische soorten die afwezig waren (of waarvan de aanwezigheid onbekend is) in de periode 2005 - 2010:

Kwak

Het voorkomen van de Kwak in Nederland is een schim van het historisch voorkomen. Door het verdwijnen van moerassen zijn aan het eind van de 19^e eeuw vele grote kolonies verdwenen. In de 20^e eeuw zijn enkele kolonies blijven bestaan, zoals in de Biesbosch in de periode 1946-1983, met maximum van 18-19 nesten in 1946. Ook bevond zich een kolonie in het peelgebied in de Grootte Moost met maximaal 5 nesten in de periode 1963-1969. Op dit moment komen nog incidenteel Kwakken tot broeden langs het rivierengebied (IJssel en Waal). Ook zijn er vestigingen van Kwakken in dierentuinen. Zo broeden vrij levende Kwakken in Artis (11-25 broedpaar) en Blijdorp (2 broedpaar in 1998) (Bijlsma *et al.*, 2001). Op dit moment zijn deze vogels nog aanwezig. Daarnaast worden regelmatig Kwakken gemeld in de Biesbosch (waarneming.nl). Bijlsma *et al.* (2001) noemt de soort een onregelmatige broedvogel in Nederland.

BESCHERMD NATUURMONUMENT IJSELUITERWAARDEN

IJsseluiterwaarden (SN 1995)

Het voormalige staatsnatuurmonument IJsseluiterwaarden is aangewezen op 8 augustus 1995 (N-95-6038). Het doel van de aanwijzing is het bevorderen van het behoud en herstel van de natuurwetenschappelijke betekenis en het natuurschoon. Met name de grote botanische betekenis door het voorkomen van meerdere, specifiek aan het riviereengebied gebonden plantengemeenschappen is van belang. Er komt een aantal op grond van de Natuurbeschermingswet beschermde plantensoorten voor. De ornithologische betekenis blijkt uit de grote diversiteit aan broedvogels. Het is een weidevogelgebied van nationale betekenis.

Het beheer van het voormalige natuurmonument richt zich op de instandhouding en ontwikkelen van de voor het gebied kenmerkende milieuomstandigheden, landschappelijk verschijningsvorm en diversiteit aan levensgemeenschappen. Het beheer voorziet in handhaving van de kenmerkende abiotische omstandigheden namelijk de geomorfologische structuur, de opbouw van het bodemprofiel, de waterhuishouding, de periodieke inundaties en van de huidige perceelsvormen.

In de handreikingen Doelen beschermd natuurmonument (LNV, ongedateerd) is nagegaan in hoeverre de doelen van het Beschermd natuurmonument overlappen met de doelen (soorten en habitattypen) van het richtlijngebied Uiterwaarden IJssel. Uit deze analyse is gebleken dat een aantal natuurwaarden niet of maar ten dele worden afgedekt door de N2000 doelen en waarvoor extra aandacht noodzakelijk is. Hieronder wordt alleen ingezoomd op de natuurwaarden die extra aandacht behoeven.

Natuurwaarden die niet (reeds bestaand) of maar ten dele (overlappend) worden afgedekt door Natura 2000-doelen (overlappend).

- Broedende vogels: Bruine kiekendief, Kwak¹, Roerdomp, Rietzanger, Sprinkhaanrietzanger, Grote karekiet, Baardmannetje, Watersnip.
- Niet-broedvogels: Rietgans, Grote zaagbek en Visarend.
- In de bijlage bij de toelichting genoemde overige soorten voor zover nog niet eerder genoemd: Bergeend, Blauwe reiger, Buidelmees, Dodaars, Gele kwikstaart, Geoorde fuut, Kempphaan, Klein waterhoen, Kleine plevier, Kuifduiker, Nachtegaal, Oeverzwaluw, Steenmarter, Steenuil, Visdief, Waterral, Woudaapje, Zeearend, Zomertaling.

De overlap van (de buffer van) het laagvlieggebied met het leefgebied van de typische soorten is zeer gering of afwezig. Ten aanzien van de aanwezige vogelsoorten mag worden aangenomen dat op basis van de toetsing voor de in N2000-kader beschouwde soorten (zowel broedvogels en niet-broedvogels) waarvoor in alle gevallen 'Geen negatief effect' wordt geconstateerd door militaire vliegactiviteiten, er evenmin sprake zal zijn van een effect op de overige vogelsoorten.

¹ Typische soort van H91E0A en H91E0B.

CONCLUSIES

Een (significant) negatief effect door de laagvliegactiviteiten op de broedvogelpopulaties van Aalscholver, Kwartelkoning en Zwarte stern in het gebied is niet aan de orde.

Een (significant) negatief effect op trekvogels (Grutto) is uit te sluiten op basis van het ontbreken van overlap tussen de slaappleatsen en het laagvlieggebied.

Een negatief effect op de wintervogels Aalscholver, Kievit, Kleine zwaan, Kuifeend, Meerkoet, Nonnetje, Scholekster, Tafeleend, Tureluur, Wilde zwaan, Wilde eend en Smient in het licht van de instandhoudingsdoelstellingen is eveneens niet aan de orde. De redenen hiervoor zijn uiteenlopend (zie soortanalyses). Voor de Kuifeend, Nonnetje, Smient, Tafeleend en Wilde eend spelen noordwaartse verschuivingen in het overwinteringsgebied een rol. Bij Kuifeend en Meerkoet zijn ook verschuivingen opgetreden richting Veluwerandmeren.

Typische vogelsoorten zijn stabiel in het gebied aanwezig en de gemiddelde verspreiding van de diverse soorten is niet in het geding gezien de geringe overlap of ontbrekende overlap van (de buffer van) het laagvlieggebied met het broedgebied van deze soorten.

De Kwak is vermoedelijk een incidentele broedvogel in Uiterwaarden IJssel. Deze soort is in Nederland een onregelmatige broedvogel, het voorkomen van incidentele broedgevallen in dit gebied duidt op goed ontwikkelde leef- en broedgebieden voor deze soort.

LITERATUUR EN BRONNEN

Anonymus 2009. Werkdocument Natura 2000 beheerplan Rijntakken ten behoeve van het 1 september 2009 advies aan de Minister van LNV. In opdracht van de provincie Gelderland. Arcadis.

Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuijsen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij / KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.

Van dijk A.J., A. Boele, F. Hustings, K. Koffijberg & C.L. Plate, 2009. Broedvogels in Nederland in 2007. SOVON-monitoringsrapport 2009/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen

Van Dijk A.J., A. Boele, F. Hustings, K. Koffijberg & C.L. Plate, 2010. Broedvogels in Nederland in 2008. SOVON-monitoringsrapport 2010/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Foppen R.P.B., A.J.J. Lemaire, A.F. van Kleunen & M. van Roomen, 2009. Voortoets landelijke Natuurbeschermingswetvergunning militaire vliegactiviteiten: Vogels. SOVON-informatierapport 2009/10. SOVON Vogelonderzoek Nederland. Beek-Ubbergen.

Hustings F., K. Koffijberg, E. van Winden, M. van Roomen., SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2009. Watervogels in Nederland in 2007/2008. SOVON-monitoringrapport 2009/02, Waterdienstrapport 2009.020. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Koffijberg K. & J. Schoppers, 2009. Kwartelkoningen in 2008 en evaluatie van het Beschermingsplan Kwartelkoning. SOVON-informatierapport 2009/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

K.L. Krijgsveld, R.R. Smits & J. van der Winden, 2008. Verstoringsgevoeligheid van vogels; Update literatuurstudie naar de reacties van vogels op recreatie. In opdracht van Vogelbescherming Zeist Nederland, 23 december 2008, rapport nr. 08-173.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit. Ontwerpaanwijzingsbesluit Uiterwaarden IJssel.

SOVON, 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels.

SOVON & CBS, 2005. Trends van vogels in het Nederlandse Natura 2000 netwerk. SOVON-informatierapport 2005/9. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

www.sovon.nl

www.kwartelkoning.nl

www.waarneming.nl

BIJLAGE 1 ESSENTIETABEL UITERWAARDEN IJSSEL

Essentietabel Natura 2000-gebied 038. Uiterwaarden IJssel									
Kernopgaven									
	Opgave landschappelijke samenhang en interne compleetheid (Rivierengebied)	<p>Versterken van landschappelijke samenhang binnen het rivierengebied en met omgeving door herstel van ecologische relaties tussen binnendijkse en buitendijkse gebieden. Verbinden van leefgebieden van amfibieën, leefgebieden van vissen, met bossen binnendijs, met moerassystemen op de Natte As, met hogere zandgronden en beeksystemen. Verder behoud van huidige slaapplaatsen en foerageergebieden vogels in komgronden, behoud en herstel binnen uiterwaarden van afwisseling tussen grootschalige én open gebieden met kleinschalige én half open gebieden. Herstel van evenwichtige verdeling met laaggelegen uiterwaarden (rietmoerassen en vochtige alluviale bossen) met hooggelegen uiterwaarden (met droge hardhoutoobossen) met nevengeulen en met diepe plassen bijvoorbeeld door herstel van erosie en sedimentatieprocessen, herstel van rivierdelta's én zoetwatergetijdegebied met voldoende doorstroming en overstromingsdynamiek én met doorgaande verbinding naar Europese achterland voor trekvisserij.</p>							
3.02	Waterplanten	Behoud beken en rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden) H3260_B.							
3.06	Krabbenscheer-begroeiingen	Behoud en uitbreiding van meren met krabbenscheer en fonteinkruiden H3150, in de vorm van strangen, in het bijzonder herstel van krabbenscheerbegroeiingen, ook als broedbiotoop van zwarte stern A197.							
3.07	Vochtige alluviale bossen	Vochtige alluviale bossen (zachthoutoobossen en essen-iepenbossen) *H91E0_A en *H91E0_B uitbreiden mede ten behoeve van bever H1337.							
3.09	Vochtige graslanden	Herstel glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart) H6510_B en blauwgraslanden H6410.							
3.12	Plas-dras situaties	Behoud en uitbreiding areaal van plas-dras situaties en ondiep water voor eenden, kwartelkoning A122, porseleinhoen A119 en steltlopers.							

3.13	Droge graslanden	Kwaliteitsverbetering en uitbreiding van stroomdalgraslanden *H6120, glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver) H6510_A.								
3.14	Droge hardhoutoibossen	Ontwikkeling droge hardhoutoibossen H91F0: groter oppervlakte en kwaliteitsverbetering.								
Instandhoudingsdoelstellingen										
		SVI Landelijk	Doelst. Opp.vl.	Doels t. Kwal.	Doels t. Pop.	Draagkracht aantal vogels	Draagkracht aantal paren	Kernopgaven		
Habitattypen										
H3150	Meren met krabbenscheer	-	>	>				3.06		
H3150	<i>Meren met krabbenscheer</i>	-	>	>						
H3260B	Beken en rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden)	-	>	=				3.02, W		
H3270	Slikkige rivieroevers	-	>	>						
H3270	<i>Slikkige rivieroevers</i>	-	>	>						
H6120	<i>*Stroomdalgraslanden</i>	--	>	>				3.13, %		
H6120	*Stroomdalgraslanden	--	>	>				3.13, %		
H6430A	Ruigten en zomen (moerasspirea)	+	=	=						
H6430B	Ruigten en zomen (harig wilgenroosje)	-	=	=						
H6430C	Ruigten en zomen (droge bosranden)	-	>	>						
H6510A	Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (glanshaver)	-	>	>				3.13, %		
H6510B	Glanshaver- en vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart)	--	>	>				3.09, W		
H91E0A	<i>*Vochtige alluviale bossen (zachthoutoibossen)</i>	-	>	>				3.07, W		
H91E0A	*Vochtige alluviale bossen (zachthoutoibossen)	-	=	=						
H91E0B	*Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	--	>	>				3.07, W		
H91F0	<i>Droge hardhoutoibossen</i>	--	>	>				3.14		
H91F0	Droge hardhoutoibossen	--	>	>				3.14		

Habitatsoorten									
H1134	Bittervoorn	-	=	=	=				
H1145	Grote modderkruiper	-	>	>	>				
<i>H1145</i>	<i>Grote modderkruiper</i>	-	>	>	>				
H1149	Kleine modderkruiper	+	=	=	=				
H1163	Rivierdonderpad	-	=	=	=				
H1166	Kamsalamander	-	>	>	>				
<i>H1166</i>	<i>Kamsalamander</i>	-	>	>	>				
H1337	Bever	-	>	>	>				
<i>H1337</i>	<i>Bever</i>	-	>	>	>			3.07, W	
Broedvogels									
A017	Aalscholver	+	=	=	=	280			
A119	Porseleinhoen	--	>	>		20	3.12, W		
A122	Kwartekoning	-	>	>		60	3.12, W		
A197	Zwarte Stern	--	=	=		50	3.06		
A229	Ijsvogel	+	=	=		10			
Niet-broedvogels									
A005	Fuut	-	=	=		220			
A017	Aalscholver	+	=	=		550			
A037	Kleine Zwaan	-	=	=		70	3.10		
A038	Wilde Zwaan	-	=	=		30	3.10		
A041	Kolgans	+	= (<)	=		16700	3.10		
A043	Grauwe Gans	+	= (<)	=		2600	3.10		
A050	Smient	+	= (<)	=		8300	3.10	3.12, W	
A051	Krakeend	+	=	=		100	3.12, W		
A052	Wintertaling	-	=	=		380	3.12, W		
A053	Wilde eend	+	=	=		2600	3.12, W		
A054	Pijlstaart	-	=	=		50	3.12, W		
A056	Slobeend	+	=	=		90	3.12, W		
A059	Tafeleend	--	=	=		450	3.12,		

BIJLAGE 2 HABITATYPEN EN TYPISCHE SOORTEN (BRON: NATURA 2000 PROFIELDOCUMENTEN)

Naam	Wetenschappelijke naam	Groep				H3150	H3260_B	H3270	H6120	H6430_B	H6430_C	H6510_A	H6510_B	H91E0_A	H91E0_B	H91F0
			Gevoeligheid voor geluid	Gevoeligheid voor optische verstoring	Gevoeligheid voor mechanische effecten (downwash)	Meren met krabbenscheeren fonteinkruiden	Beken en Rivieren met waterplanten (grote fonteinkruiden)	Slikkige rivieroeveren	Stroomdalgraslanden	Ruigten en Zomen (harig wilgenroosje)	Ruigten en Zomen (droge bosranden)	Glanshaver- en Vossenstaarthooilanden (gainshaver)	Glanshaver- en Vossenstaarthooilanden (grote vossenstaart)	Vochtige alluviale bossen (zachtouthooibossen)	Vochtige alluviale bossen (essen-iepenbossen)	Droge hardhoutbossen
Geelsprietdikkopje	<i>Thymelicus sylvestris</i>	Dagvlinders	-	+	+	-	-	-	Cb	-	-	Cb	Cb	-	-	-
Grote ijsvogelvlinder *	<i>Limnitis populi</i>	Dagvlinders	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	K	K	-
Rivierrombout *	<i>Gomphus flavipes ssp. flavipes</i>	Libellen	-	+	+	-	Cab	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Groot touwtjesmos	<i>Anomodon viticulosus</i>	Mossen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	K	K	-
Spatelmos	<i>Homalia trichomanoides</i>	Mossen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	K	K	-
Tonghaarmuts	<i>Orthotrichum rogeri</i>	Mossen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	K	-	-
Vloedschedemos	<i>Timmia megapolitana</i>	Mossen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	E	-	-

Kwak *	<i>Nycticorax nycticorax</i>	Vogels	?	?	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	K	-	-
Kwartel	<i>Coturnix coturnix</i>	Vogels	?	?	?	-	-	-	-	-	-	-	Cab	Cab	-	-	-
Matkop	<i>Parus montanus</i>	Vogels	?	?	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Cb	-
Nachtegaal	<i>Luscinia megarhynchos</i>	Vogels	?	?	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Cab	-
Wielewaal	<i>Oriolus oriolus</i>	Vogels	?	?	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Cb
Zwarte stern	<i>Chlidonias niger</i>	Vogels	+	+	+	K	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bever	<i>Castor fiber</i>	Zoogdieren	+	+	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Cab	-	-
Dwergmuis	<i>Micromys minutus</i>	Zoogdieren	-	?	?	-	-	-	-	Cb	-	-	-	-	-	-	-

Verklaring	
Ca	constante soort goede abiotische toestand
Cb	constante soort goede biotische structuur
Cab	constante soort goede abiotische toestand en goede biotische structuur
K	Karakteristieke soort
E	Exclusieve soort
*	Uitgestorven in Nederland
+	gevoelig
-	niet gevoelig
o	Onzeker
?	Onbekend
Gevoeligheid ingevuld obv:	
Effectenindicator LNV	
Kleijn 2008	
Voortoets Nbvergunning SOVON	
Expert-judgement	